

"INKLYUZIV TA'LIM: XALQARO TAJRIBA VA AMALIYOT, ERISHILGAN NATIJALAR, MUAMMO VA ULARNING YECHIMLARI"

Nargiza Qahhorova Abdumo'minova

Buxoro viloyati Shofirkon tumani Razzoqov Hamroyev nomli 18-umumta'lim maktabining amaliyotchi psixologi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada, umumiy o'rta ta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning joriy qilinishi va O'zbekiston va Xorijiy mamlakatlarida inklyuziv ta'limning qo'llanishi, imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom bolalar qatorida ta'lim olishi hamda ularga yaratilgan shart-sharoitlar haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, ta'lim, tarbiya, individual rejalashtirish, konsepsiya, integratsiya, konvensiya, intellekt, xulqi o'g'ir bolalar, ta'lim integratsiyasi.*

KIRISH

Alohida ehtiyojli bolalarni tarbiyalash mamlakatimiz oldidagi asosiy vazifalardan biridir. Bu zarur shart har bir kishi o'z harakatlarining egaligi va dolzarbligini his qilishi mumkin bo'lgan chinakam inklyuziv jamiyatni yaratish. Biz har bir bolaning ehtiyojlari va boshqa sharoitlaridan qat'i nazar, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi, jamiyatga hissa qo'shishi va uning to'laqonli a'zosi bo'lishi uchun sharoit yaratishimiz shart".

Devid Blanket

Mamlakatimizda bugungi kunda jismoniy yoki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan 86 ta ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasasida 21 ming 363 bola ta'lim-tarbiya olmoqda. 13 ming 868 o'quvchiga esa uyda yakka tartibda ta'lim beriladi.

Bugungi kun talablari asosida inklyuziv ta'limni joriy etishning huquqiy asoslarini yaratish maqsadida yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni loyihasiga inklyuziv ta'lim tushunchasi kiritildi. Bu borada Prezidentimizning 2018 yil 5 sentyabrda qabul qilingan "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori tizim rivojida muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Ushbu hujjat asosida Xalq ta'limi vazirligi tomonidan rivojlanishida turli nuqsoni bo'lgan hamda davolanishga va sog'lomlashtirishga muhtoj bolalarning ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi chora-tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ularning

ta'lim-tarbiya olishiga xizmat qiladigan moslashuv muhitini yaratish bo'yicha alohida vazifalar belgilandi.

Mazkur belgilangan vazifalar ijrosi doirasida amalga oshirilayotgan ishlar xususida O'zA muxbiriga Xalq ta'limi vazirligi Bolalarni ijtimoiy himoyalash va qo'llab-quvvatlash boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari Suxrob Xoliqov quyidagilarni so'zlab berdi.

“Inklyuziv ta'lim bo'yicha Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlikda 2014-2016 yillarda amalga oshirilgan loyiha doirasida Respublikaning 5 ta hududida tajriba-sinov maydonchalari tashkil etildi. 153 nafar tibbiy-psixologik-pedagogik komissiya va 1350 nafar pedagog xodim inklyuziv ta'lim xizmatlariga o'qitildi. Ta'lim tizimiga inklyuziv amaliyotni tatbiq etish bo'yicha pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutlarining o'quv rejalariga 3 ta o'qitish moduli kiritildi. 2000 dan ortiq imkoniyati cheklangan bolalar va ularning ota-onalariga inklyuziv ta'lim xizmatlari tashkil etildi. [4]

Rivojlanishida turli nuqsonlari bo'lgan hamda davolanish va sog'lomlashtirishga muhtoj bo'lgan bolalarning ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi sa'y-harakatlar, korreksion va reabilitatsion ishlar natijasida oxirgi besh yilda 500 nafarga yaqin mana shunday o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim maktablariga qaytishi ta'minlandi. Hozirda 5900 dan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim bilan 64 ming 700 nafarga yaqin o'quvchilar qamrab olingan”.

TADQIQOT NATIJALARI

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni takomillashtirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini shakllantirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrda “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori qabul qilindi. Mazkur qaror bilan 2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi.

Konsepsiyani amalga oshirish bo'yicha 2020-2021 yillarga mo'ljallangan “Yo'l xaritasi” tasdiqlandi. E'tiborli jihati shundaki, 2023-2025 yillarda inklyuziv ta'lim tizimi 51 foiz umumta'lim maktablarida joriy qilinishi belgilangan. Ushbu ta'lim shakliga 40 foiz imkoniyati cheklangan bolalar jalb qilinadi. [6]

Integratsiyaning ikki turini ajratib ko'rsatish kerak: ta'lim va ijtimoiy.

Ta'lim integratsiyasi - bu inklyuziya, ya'ni "inklyuziv ta'lim" bo'lib, nogiron bolani bitta maktabga kiritishni ta'minlaydi. Ta'lim muhiti normal rivojlanayotgan tengdoshlari bilan. Ijtimoiy integratsiya bolaning jamiyatga qo'shilishi, ya'ni uning ijtimoiylashuvini o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy integratsiya rivojlanishda nuqsoni bo'lgan barcha bolalarga istisnosiz, buzilishning tabiati va tuzilishidan qat'i nazar, maxsus ta'lim ehtiyojlari, yoshi, shuningdek, ular o'qiyotgan muassasa turi.

Birinchi marta integratsiyalashgan o'qitishning nazariy asoslari taniqli rus olimi L.S. Vygotskiy. Uning ta'kidlashicha, maktab-internatda o'qiyotgan bola normal rivojlanayotgan tengdoshlaridan, oiladan va umuman jamiyatdan ajralib turadi. L.S. Vygotskiyning ta'kidlashicha, maxsus maktabning devorlarini "buzish", maxsus bolaning madaniy va tarixiy rivojlanishini ta'minlash va uning jamiyatga "o'sishi" uchun sharoit yaratish kerak.

Har bir mamlakat maxsus inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun amal qiladigan o'z siyosatiga ega bo'lishi kerak. Bu siyosat milliy ta'lim tizimining asosiy xususiyatlarini va eng muhim bo'lgan milliy maqsadlarni o'zida aks ettirish zarur.

Milliy siyosatga qo'shimcha ravishda maxsus inklyuziv ta'lim sohasida turli jamoa va maktab okruglari ehtiyojlarini qondirishga moslashtirilgan hududiy siyosatlar mavjud bo'lishi zarur. Bundan tashqari, har bir maktab o'zida milliy va hududiy siyosatlarini aks ettiruvchi maxsus inklyuziv ta'lim uchun ehtiyojlarini aniqlash, ta'limni individual rejalashtirish jaroyoni, imkoniyati cheklangan bolalarga ta'limni individual rejalashtirish jaroyoni, imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim berishda maktablarda yordamchi personal, ota-onalar ishtirokchi, muassasa va xizmatlar bilan bog'lanishini ta'minlash shuningdek, davom etuvchi monitoring va imkoniyati cheklangan uchun zaxiralar sharhi bilan ta'minlash, kasbi xususiyatlarini ichiga olgan o'z siyosatiga ega bo'lishi talab etiladi. Bunda imkoniyati cheklangan bolalarga umumtalim maktablaridami, maxsus maktablardami yoki maxsus sinflarda ta'lim berish borasida aniq qonunchilik bo'lishi zarur.

MUHOKAMA

Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalar hech bir davlatda e'tibordan chetda qolgani yo'q. Ularning ta'lim-tarbiya olishlari uchun inklyuziv ta'limning joriy qilinishi esa katta imkoniyatlar eshikini ochib berdi. Albatta, sog'lom bolalar qatorida ta'lim olish, ular uchun ham o'z qobiliyati va bilimini rivojlantirish uchun turki bo'lmay qolmaydi. Bu kabi imkoniyatlar har bir davlatda mavjud. Biz AQSh , Buyuk Britaniya , Rossiya , Xitoy , Hindiston , Shvetsariya , Qirg'iziston , Qozog'iston misolida imkoniyati cheklangan bolalarga yaratib berilgan shartsharoitlar bilan tanishib chiqamiz.

Bugungi kunga qadar jahon miqyosida juda ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish borasida amaliy tajribalar olib borilayotganligi barchamizga ma'lum.

Bugungi kunda jahon miqyosida juda ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish borasida amaliy tajribalar olib boriladi. Xususan, Rossida inklyuziv ta'limining keng tarqalgan modeli ommaviy maktablarida maxsus sinflardir. Ular quyidagi alohida yordamchi muhtoj bolalar uchun tashkil etilgan:

- Intellektida buzulishi bo'lgan bolalar uchun;
- Psixik rivojlanishi sust bolalar uchun korreksiya sinflari.

“Tavvakal” guruhi bolalar uchun (ta'lim olishida, xulq-atvorlarida qiyinchiliklarga ega, sog'ligi zaif)-konfensatsiya qiluvchi ta'lim, pedagogik yordam, adaptatsiya va sog'lamlashtirish sinflari. Moskvadagi ta'lim markazining ijtimoiy ta'lim bo'limi 1992 yilda umumiy ta'lim tizimida imkoniyati cheklangan bolalar integratsiyasi modelini tayyorlash g'oyasini ilgari suradi.[2]

AQSh, Buyuk Britaniya, Daniya kabi bir qator mamlakatlarda maktab turini tanlash qonun tomonidan belgilanadi, ota-onalar esa, ta'lim turini tanlashni yozma ravishda tasdiqlanishi, ayrim hollarda asoslab berishlari lozim deb topilgan.

Qirg'izistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish tanlab olingan davlat maktablari va xususiy o'quv muassasalarida olib boriladi. Mutaxassislar guruhi ommaviy maktablarda ta'lim olish uchun imkoniyati cheklangan bolalarni tanlab oladi. Ularning bazasida o'qituvchilar, otaonalar, mahalliy hokimiyat vakillari uchun uchta seminar. Ta'lim Vazirligi va mahalliy ta'lim departament uchun respublika miqyosida konferensiya ham o'tkazilgan.

Qozog'istonda 2003 yil „Maxsus ehtiyojli bolalarni korreksion ijtimoiy va tibbiy pedagogik qo'lab-quvvatlash haqidagi“ Qonun qabul qilinadi. Bu qonun asosida mahsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya berish, korreksion pedagogik ish olib borish maqsadida reabilitatsion markazlar, psixologik-pedagogik korreksiya xonalari, mahsus maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida qoshida qisqa muddatli guruhlar tashkil etildi. Inkyuziv ta'limga kadrlarni tayyorlash uchun oliy ta'limda „Maxsus pedagogika“, „Maxsus psixologiya“ „Maxsus metodikalar“ kurslari kiritildi.[3] Bu kabi kurslar kadrlar malakasini oshirishga xizmat qiladi.

Xitoyda integratsiyalash jarayoni barcha umummillat ma'lumotlarini yig'ish, tajriba almashish, muloqot va fikr almashish, kadrlarni tayyorlash, maktab o'quv jarayonlarini isloh qilish, maktab xodimlari bilan uchrashuv va savol javoblar o'tkazish hamda barcha axborotlarni yig'ib tahlil qilishdan boshlandi. Nuqsonli bolalar ta'limi Xitoy ta'lim tizimida birmuncha yangi edi. Har bir tumanda integratsion ta'lim borasida seminarlar uyushtirildi. 8 ta o'quv seminarida 1000 dan ortiq kishilar ishtirok etdilar. Bir qancha pedagogika institutlarida nuqsonli bolalar ta'limi nomli o'quv kurslari o'tila boshladi. (Ainscov M., va boshkalar 1996 yil).

Xitoyning ta'lim bo'yicha milliy tadqiqot Instituti YUNESKOning maqsadli grant mablag'lari yordamida alohida ehtiyojli bolalar ta'limini qo'llab-quvvatlash maqsadida WEB resurs markazini tashkil etish bo'yicha innovatsiya dasturini ishlab chiqdi. Bu resurs markazning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Alohida ehtiyojli bolalar va yoshlarni ta'lim tizimiga kiritishda ma'lumotlarni olish buyicha resurslarni aniqlash;
2. Maxsus ehtiyojli shaxslar bilan aloqa o'rnatish;
3. Ma'lumotlar bankida turli ta'limiy va rivojlantiruvchi materiallarni to'plash;
4. Internet tizimi orqali mutaxassislar maslahatini uyushtirish;
5. WEB resurs markazi foydalanuvchilari orasida tajriba va bilimlar almashishni tashkil qilish;
6. Integratsiya muammolarini hal qilish vositalarini izlash. CHet davlatlar bilan bu boradagi kamkorlik uchun imkoniyatlar yaratish (YUnying CHen, ma'lumotlari 2000 yil). SHunday qilib Xitoyda Internet tizimidagi elektron resurs markaz orqali mutaxassislarning bilim va malakalaridan foydalangan holda butun mamlakat hududidagi alohida ehtiyojli bolalar va shaxslarning ta'lim olish talabini qondirish imkoniyati paydo bo'ldi. Mazkur dastur maxsus ehtiyojli bolalarni ta'lim jarayoniga kiritish bo'yicha boshqa chora-tadbirlarga qo'shimcha yordam sifatida qo'llaniladi. Ayrim hollarda esa ta'lim berish va rivojlantirish imkonini beruvchi yagona vosita bo'lib qoldi.[1]

Hindiston qonunida majburiy boshlang'ich ta'limga jiddiy va katta vazifa deb qaraladi.

Hindistonda 1 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan bolalar 2.000.000 ni tashkil etadi. Ta'lim tizimini rivojlantirish 1947-yilda mamlakat mustaqillikga erishgandan so'ng qonuniy tasdiqlangan. 1986yilda ishlab chiqilgan va 1992-yilda milliy ta'lim qonuniga ko'pgina mutaxassislar va turli shtatlarning vakillari ishtirokida hamda boshqa tegishli fuqarolarning hamkorlikdagi sayiharakati bilan qo'shimchalar kiritilgan. Mamlakatda istiqomat qiluvchi barcha fuqarolarning ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Ta'lim to'g'risidagi qonunning asosiy bandida rivojlanishida alohida ehtiyoj bo'lgan bolalarni barchalar qatori ta'lim olishi va ular o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf qilinishi qayd etilgan.

Shuningdek qonunda mamlakatda yashovchi fuqarolarning ko'p tilligi va diniy-ijtimoiy, madaniy rivojlanishining xususiyati hamda mamlakatda yashovchi nogiron bolalar, qiz bolalar har-xil hududlarda yashovchi mayda millat bolalari, ijtimoiy himoyaga muhtoj ekanligi aniqlanib ularga qo'shimcha ravishda e'tibor berilib, ta'lim olish huquqi ta'kidlangan.

Hindistonda bolalarning ko'pchilik qismi maktablarda o'qitilishiga qaramasdan 35.000.000 6-14 yosh bo'lgan bolalar hanuz ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Bunga sabab maktablarning yetishmasligi binolarning nogiron bolalarga moslashtirilmaganligi, o'qituvchilarning davomotining pastligi va yetishmasligi, moliyaviy ta'minotning yetarli emasligi, maktablardagi ta'lim jarayonining sustligi va hk. „Har - xil ta'biy ofatlarga ko'ra boshpanasiz qolgan, boquvchisini yo'qotgan, yetim bolalar, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar hanuz formal ta'limdan chetda qolmoqdalar. Keyingi vaqtda ta'lim olishning bir qator mavhum tizimi rivojlana boshladi. Bunday tizimni shakllantirish yaxlit bitta vazirlik doirasida bo'lishi kerak” deb „ta'kidlaydi :- Keralin Daier. Ushbu shakllangan ta'lim tizimining vazifasi o'yin orqali o'qitishga asoslangan yangi ishlab chiqilgan dastur yordamida, o'qituvchi o'quvchiga yondoshish yo'li bilan o'qitish talab etiladi. Bunday yondashuv doirasida o'qitish har xil bolani ehtiyojini qondirish uchun individuallashtirilgan bo'lishi ta'kidlangan. Inklyuziv ta'limning ijtimoiy masalasi har bir uzoq masofadagi hududlarda yashovchi bolalarni ota-onalarning xohishiga ko'ra davlat maktablarida o'qitishi davlatning imkoniyati va o'qituvchilarning xohishi, imkoniyatlardan kelib chiqib amalga oshirilishi mumkinligi qayd etilgan. Davlat maktablarida o'qitilishi davlatning imkoniyati va o'qituvchilarning xohishi, sharoitidan kelib chiqishi amalga oshirilishi mumkinligi etilgan. Davlat maktablariga qatnashuvchi guruhlari, ko'pchilik an'anaviy segregatsion - guruhlaridan maktablariga qatnaydilar, Bu esa ijtimoiy inklyuziyaning muhim, muammosidir. Bu mamlakatning davlat qonuni, formal va noformal ta'lim tizimini joriy qilishda Yunisef va Yunesko tashkilotining hissasi va bevosita hamkorligida tuzilgan nuqsonli bolalarning integratsion ta'lim loyihasi bo'yicha ish olib borila boshladi. Bu loyiha Hindiston hukumati siyosati va etnik holatini hisobga olgan holda tuzilgan (Ainskov M. va boshqalar, 1996 yil).

Rossiya. V.A. Berezina, L.M. SHipsinalarning bergan ma'lumotlariga ko'ra hozir Rossiyada maxsus ta'lim ikkita yo'nalishada: differensial va integratsiya tarzida tashkil etilgan. Differensial ta'lim 8 yo'nalishda tashkil etilgan. Oxirgi paytlarda Moskva, Sankt- Peterburg va boshqa Rossiyaning bir qator shaharlarida maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb etish borasida ilmiy izlanishlar va psixologik-pedagogik amaliy ishlar olib borila boshladi.

Rossiyada integratsiya modeli asosida umumta'lim muassasalarida maxsus sinflar tashkil etilgan bo'lib, ular quyidagicha:

- aqliy rivojlanishida orqada qolgan bolalar uchun guruhlar va sinflar;
- ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar

uchun guruh va sinflar; □ xulqi og'ir bolalar uchun guruh va sinflar.

L.M. SHipsinning bergan ma'lumotlariga ko'ra Rossiyada hozirgi kunda 38 % imkoniyati cheklangan bolalar umumta'lim muassasalarida ta'lim - tarbiya olmoqdalar.

“Latviyada-deb yozadi- Eljosiene I., (1998 yil). integratsion ta'limga muammo sifatida qaralib, Liepayskiy oliy pedagogik maktab dasturiga kiritildi. Bu yerda asosiy muammo integratsion pedagogikada o'qituvchilar bilan maxsus pedagogika o'rtasida hamkorlik munosabatlarini yaratish edi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'lim nogiron bolalar ehtiyojlarining xilma-xilligi xizmatlarning uzluksizligi, birinchi navbatda bunday bolalar uchun eng maqbul bo'lgan ta'lim muhiti bilan mos kelishi kerakligini anglatadi. Ushbu printsip barcha bolalar yashash joyidagi maktabning ijtimoiy va o'quv hayotiga qo'shilishi kerakligini bildiradi. Inklyuziv maktablar chet eldagi odatiy maktablardan farqli ravishda ta'lim yutuqlariga erishishga qaratilgan. Inklyuziv maktabning maqsadi barcha o'quvchilarga (ularning aqliy va jismoniy holatlaridan qat'iy nazar) ijtimoiy hayotni yakunlash, jamoada, jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatini berish, shu orqali bolalarga har tomonlama ta'sir va yordam ko'rsatish. O'zbekiston va xorijiy mamlakatlarda ham inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor katta. Nogiron bolalarni o'qitish bo'yicha xorijiy tajribani tahlil qilgandan so'ng shuni ta'kidlash mumkinki, bir qator mamlakatlarda bunday bolalarni birlashtirish muhimligi to'g'risida aniq kelishuv mavjud. Qaysidir mamlakatni olmaylik, barcha mamlakatda hech bir bola davlat e'tboridan chetda qolmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. R.Sh. Shomaxmudova ,, Maxsus va inklyuziv ta'lim xalqaro va milliy tajribalar"-o'quv uslubiy qo'lanma.Toshkent 2011.
2. “Inklyuziv ta'lim” - o'quv uslubiy qo'llanma. Toshkent 2019.
3. “Inklyuziv ta'lim asoslari” -o'quv uslubiy qo'llanma.Urganch 2020.
4. www.edu.uz.
5. www.pedagog.uz. 6. www.lex.uz
7. www.Ziyo.net.uz.

